

BİOLOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASI

UOT 372.857

Əliyənnağı Məhəmmədağı oğlu Məhərrəmov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti

Təranə Naməddin qızı Qılıcova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

X-XI SİNİFLƏRDƏ BİOLOGİYANIN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ ŞAĞİRDlərƏ VƏTƏNPƏRVƏRLİK TƏRBİYƏSİNİN AŞILANMASI

Алияннаги Махаммадагаи оглы Магerrамов
доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

Təranə Naməddin gızı Gылыджова
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ПРИВИТИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИМСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ БИОЛОГИИ В X-XI КЛАССАХ

Aliyannagi Mahammadtaghi Maharramov
associate professor at Azerbaijan State Pedagogical University

Təranə Naməddin Gilijova
Azerbaijan State Pedagogical University

INCULCATING PATRIOTIC EDUCATION IN STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING BIOLOGY (X-XI GRADES)

Xülasə. Məqalədə “Biologiya” fənni tədrisi prosesində gənclərin səmərəli vətənpərvərlik tərbiyəsi sistemini nəzəri əsaslandırmaq və inkişaf etdirmək məsələsi əsaslandırılır. Göstərilir ki, ölkəmizin tarixi haqqında sistemli, şagirdlərin başa düşəcəyi tərzdə verilən məlumatlar da vətənpərvərlik tərbiyəsində mühüm rol oynayır. Bu baxımdan biologiya dərslərində təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərə vətənpərvərlik hisslərinin aşılanması daimi olmalı bu mövzunun təşkili, tətbiqi metodikası başlıca vəzifələrindən biri olmalıdır.

Açar sözlər: *vətənpərvərlik, təhsil, biologiya, vətən, milli*

Резюме. В статье обосновывается проблема теоретического исследования и разработки эффективной системы патриотического воспитания молодежи в процессе преподавания предмета «Биология». С этой точки зрения воспитание у учащихся патриотических чувств в процессе изучения биологии должно быть одной из основных задач организации и применения данной темы.

Ключевые слова: *патриотизм, образование, биология, родина, национальный*

Summary. The article substantiates the issue of theoretical substantiation and development of an effective system of patriotic education of young people in the process of teaching the subject "Biology". From this point of view, one of the main tasks of the organization and application of this topic should be to instill patriotic feelings in students in the process of education in biology classes.

Key words: *patriotism, education, biology, homeland, national*

Müasir şəraitdə cəmiyyətin modernləşməsi və islahatı dövründə gənclərin mənəvi, vətənpərvər, əxlaqi və dəyər yönümlü problemlərinin

aradan qaldırılmasında mühüm amil kimi etno-mədəni ənənələrin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artır. Bu gün gəncləri ölkəni və mədəniyyətini

idarə etməyə hazırlamaq üçün onları mədəniyyət mənəviyyəti, etnomədəni ənənələri fikrinə yönəltmək lazımdır. Gənclərin sosial inkişaf vektoru şəxsiyyətin mövqeyini möhkəmləndirmək və indiki zamanda öz müqəddəratını təyin etmə və inkişaf prosesini optimallaşdırmaq üçün etnomədəni keçmişə canlandırmağa yönəlib. Siyasi dəyişikliklər və islahatlar dövründə, iqtisadi və ictimai sahələrdə gənc nəslin öz inkişafını və cəmiyyətin və dövlətin mütərəqqi inkişafını idarə etmək üçün həyatda layiqli yerlərini tapmasına kömək etmək lazımdır.

Gənclərə dürüstlük, ədəb və zəhmət öyrədirlər, biliyə dəyər verməyi, mükəmməlliyə can atmağı, vətəni və xalqı sevməyi, vətənpərvərlik və beynəlmiləçilik ruhunda tərbiyə edirlər. Bu gün bir çox məsələni, tərbiyə formasını və metodlarını yenidən araşdırmaq tələb olunur. Məktəb şagirdlərinin vətənpərvərlik tərbiyəsinin səmərəli təşkili üçün "Biologiya" fənni üzrə təhsil potensialının müəyyənəndirilməsi ilə əlaqəli tədqiqat probleminə səbəb oldu. Buna görə də tədqiqatımızın məqsədi Biologiya tədrisi prosesində gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin effektiv bir sistemini nəzəri əsaslandırmaq və inkişaf etdirməkdir. Tədqiqatımızın məqsədi "Biologiya" fənni tədris prosesində gənclərin səmərəli vətənpərvərlik tərbiyəsi sistemini nəzəri əsaslandırmaq və inkişaf etdirməkdir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını ümumdünya ünsiyyət, proseslər və hadisələrin qarşılıqlı şərtliliyi barədə fəlsəfi müddəalar təşkil edir: Fərdin ümumdünya və milli, ümumi və spesifik təhsilinin vəhdəti haqqında. Həmçinin, fərdin vətəndaş mövqeyini və şəxsiyyətlərarası münasibətləri müəyyənəndirən sosial makroyapıların əlaqəsi haqqında: yaddaş (tarixi) - ənənə - mədəniyyət - tərbiyə - vətənpərvərlik - şəxsiyyət - insanlar; tədqiqat strategiyasını müəyyənəndirən şəxsiyyətin formalaşmasında fəaliyyətin rolu barədə fikirlər; sistem bütöv, fərdi fəaliyyət yanaşmaları və modelləşdirmənin tətbiqi ilə bağlı ümumi metodoloji müddəalar.

Tədqiqatdakı vəzifələri həll etmək üçün bir sıra metodlardan istifadə etdik: nəzəri tədqiqat metodları: elmi, pedaqoji və metodoloji tədqiqatların nəzəri təhlili, etno-təhsil ədəbiyyatı, biologiya fənni tədrisi üçün məktəblərin tədris və metodiki sənədlərinin təhlili, ali təhsilin qabaqcıl pedaqoji təcrübəsinin öyrənilməsi, mo-

delləşdirmə; empirik tədqiqat metodları: sorğu, anket, söhbət, müsahibə; pedaqoji təcrübə zamanı tələbələrin pedaqoji fəaliyyətinin müşahidəsi; şagird fəaliyyətləri məhsullarının təhlili; ifadə, formalalaşdırıcı və nəzarət təcrübələri.

Gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsinin xüsusiyyətləri bu istiqamətin gənclərinin ümumi təhsil sistemindəki yerini müəyyənəndirir. Bu spesifikliyi bilmək və təhsil işi praktikasında nəzərə almaq, təhsil sistemində vətənpərvərlik tərbiyəsinə daha aydın şəkildə planlaşdırmağa və həyata keçirməyə imkan verir. Eyni zamanda, təhsilə hərtərəfli yanaşma prinsipinə əsaslanaraq aşağıdakıları xatırlamaq vacibdir. Əxlaqi tərbiyənin bir hissəsi olan vətənpərvərlik tərbiyəsi həm də humanist tərbiyənin digər aspektləri: mənəvi, siyasi, sivil, estetik və digərləri ilə üzvi şəkildə əlaqələndirilir.

İnsan fərd kimi doğulub, vətəndaş kimi fəaliyyət göstərərək tərbiyə-təhsil prosesində, əmək prosesində vətəndaş hazırlığı keçir. Əsl vətəndaş dedikdə, bilavasitə vətənə, dövlətə gərəklili fəaliyyəti ilə xidmət edən, böyük mənəvi keyfiyyətlərə malik olan insan nəzərdə tutulur. Vətəndaşlıq tərbiyəsinin mənbəyi ailədir. Təcrübə göstərir ki, ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsi yalnız özbaşına axınla kor-koranə deyil, planlı, sistemli, məqsədli şəkildə təşkil olunmalıdır. Uşaqların vətəndaşlıq tərbiyəsi dedikdə, yüksək əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnmə və şəxsiyyət kimi yetişmə nəzərdə tutulur. Onlar davranış qaydalarını, nizam-intizamı, savadlı olmağı, vətənin tarixini, coğrafiyasını, mədəniyyətini, milli adət-ənənələrini bilməli, vətəni sevməlidir. Uşaqlar ideyaca savadlı olmalı, iş şüurlü yanaşmalı, məsuliyyətli, vicdanlı, mübariz olmalı, pis niyyətlə, əliəyriklərlə barışmamalıdır. Mənəviyyət tərbiyəsinə qiymətləndirmək üçün uşaqlarda yaxşını pisdən ayırmaq, həqiqətə, ədalətə, insanlara-böyüklərə, ailə üzvlərinə hörmət etmək kimi insani keyfiyyətlər aşılanmalıdır. Onların davranış xüsusiyyətlərini uyğun qiymətləndirməli, yaxşı davranış və qarşılıqlı əlaqə təmin olunmalıdır. Azərbaycan Respublikasında hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu inkişaf etdikcə, vətənpərvərlik tərbiyəsinə, o cümlədən böyüməkdə olan nəslin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Böyük Atatürk deyirdi ki, sülh istəyən xalq hər bə hazır olmalıdır. Bu, çox dəyərli kəlamdır.

Hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsini sadəcə olaraq quru sözlərlə, nəsihətlərlə də məhdudlaşdırmaq olmaz. Bu sahədə məqsədəuyğun müvəffəqiyyət əldə etmək üçün məktəblərlə yanaşı, kitabxana da hər şeydən əvvəl öz işini düzgün planlaşdırmalı, il ərzində görəcəyi işləri müəyyənləşdirməlidir. Burada tədbirlər arasında yaradılacaq əlaqə nəzərə alınmalı, işin təşkili əsaslandırılmalıdır.

Ölkəmizin tarixi haqqında sistemli, uşaqların başa düşəcəyi tərzdə verilən məlumatlar da vətənpərvərlik tərbiyəsində mühüm rol oynayır. İstər dərslərdəki ayrı-ayrı mətnlərdə, istərsə də aparılan tərbiyəvi söhbətlər, tədbirlər zamanı verilən belə məlumatlardan şagirdlər Vətənimizin zəngin tarixi, xalqımızın zaman-zaman öz varlığını qorumaq üçün apardığı mübarizələr, azadlıq və müstəqillik uğrunda gedən müca-dilələr haqqında biliklər əldə edir, bu biliklər əqidəyə çevrilərək onlarda vətənpərvərlik hisslərini daha da artırır.

X-XI sinifdə keçirilən mövzulara nəzər salsaq bir çox mövzularda vətənpərvərlik mövzuna toxunulduğunu görürük. Müəllim müxtəlif metodlara, dərsin hər bir mərhələsində bu mövzunu ön plana çəkə bilər.

X sinifdə keçirilən “Canlılarda tənəffüs” mövzusunda tədris edərkən Motivasiya mərhələsində vətənpərvərlik tərbiyəsində də toxunula bilər. Bu zaman Motivasiya mərhələsində şəkillərdən istifadə olunur. Ağac və ağciyər təsvir olunmuş tablolar şagirdlərə göstərilir. Əqli hücum metodunda istifadə edərək suallar verilir. Bildiyimiz kimi hər bir orqanizmin tənəffüs etməsi üçün oksigenə ehtiyac vardır. Oksigeni biz ağaclar, yaşıl yarpağı olan bitkilərdən alırıq. Oksigen ehtiyacımız bitməsin deyərək təbiəti qorumağıq. Təbiət demək vətən deməkdir. Təbiəti qorumağıq ki, vətənimizi qoruyub sağlam şəkildə torpaqlarımızda yaşaya bilək. Sual-cavab əsasında bu mövzulara geniş toxunulur.

“Virus xəstəlikləri” mövzusu tədris olunduğu zaman bütün dünyanı əhatə edən Covid-19 xəstəliyindən danışılması tam məqsədə uyğundur. Bu xəstəlik və ondan qorunmanın yollarını müəllim şagirdlərə ətraflı izah etməlidir. Özünü qoru ki, Vətəni qoruya biləsən! Mövcud vəziyyətdə hər biriniz bizim gələcəyimizsiz. Şagird təməl prinsiplərindən olan nizam-intizamla olmaqla, müvafiq qaydalara əməl etməklə həm özünüzü, həm də ətrafınızı qoruya bilərsiniz. Azərbaycanımızın xoşbəxt gələcəyinə, milli

həmrəyliyə və öz yaxınlarınızın sağlamlığının qorunmasına böyük töhfə vermiş olarsınız.

Bilirik ki, ailə dövlətin kiçik amma önəmli bir hissəsidir. XI sinif Biologiya dərsləri “Ailədə sağlam münasibətlər” mövzusunda bu məsələyə toxunulmuşdur. Bu mövzu da insanlar arasında olan münasibətlərə, ailənin hansı təməl üzərində qurulmasını, övladların necə tərbiyə olunmasına millətin və dövlətin gələcəyini şərtləndirən əsas amil olduğuna xüsusi yer verilmişdir. Sağlam ailə sağlam dövlət gələcəyi deməkdir.

XI sinif Biologiya dərslərində digər mövzu “Sağlam həyat təzi - sağlam ailə”-dir. Ailə millətin, cəmiyyətin ilkin özəyi və təməlidir. Ailə başçısının rəhbərliyi ilə ailədə elə bir sağlam psixoloji şərait yaratmaq lazımdır ki, uşaqlar ailə üzvlərinin nümunəsi əsasında tərbiyə alsınlar, vətənə yararlı övlad olsunlar. Gələcəkdə sağlam ailələr qurmaqla bu zənciri davam etdirsinlər.

XI sinifdə tədris olunan İnsan və biosfer mövzusu tədris edilərkən BİBÖ üsulundan istifadə oluna bilər. Bildiyimiz kimi BİBÖ üsulunda cədvəl lövhəyə çəkilir 3 xanaya bölünür: Bilirəm; İstəyirəm bilim; Öyrəndim. Motivasiya mərhələsinin sonunda şagirdlərə İnsan və biosfer haqqında bildikləri və bilmək istədikləri soruşularaq, müvafiq xanada yazılır. Dərs zamanı müxtəlif məlumatlar şagirdlərə izah olunur. Ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində müəllim vacib məlumatları şagirdlərə çatdırır və daha sonra nə öyrəndikləri soruşularaq boş xanaya yazılır. İnsan ətraf mühitlə münasibətlərdəki səhvlərini başa düşməli və səylərini təbiətə münasibətini dəyişməyə və görülən zərərin aradan qaldırılmasına yönəltməlidir. Əks təqdirdə, ekoloji böhran Yer kürəsində geri dönməz ekoloji fəlakətə çevriləcəkdir. İnsan və biosfer bir-birindən ayrılmazdır. Biosfer bir insana həyat üçün lazımı maddələr və enerji verir. Bir insan biosferə qayğı göstərir: sakinlərinə qayğı göstərir, ətraflarını qoruyur. Bu gün biosferin qorunması yer üzündəki bütün insanları narahat edir, çünki hər birimiz təbiətin antropogen tənəzzülünün nəticələrini hiss edirik. Və bunun aradan qaldırılması yollarını şagirdlərə öyrədirik. Hər şey ilk öncə fərddən başlayır. Hər bizimizin yardımı ilə bunu radan qaldıra bilərik. Çünki qlobal ekoloji problem pik həddinə çatarsa, qoruya biləcəyimiz bir vətənimiz mövcud olmayacaq.

XI sinifdə keçirilən Depressiyalar mövzuna nəzər salaq. Bu mövzuya nəzər salmağımızın bir səbəbi var. Sağlam bədənin sağlam ruh üçün şərt olması haqqında çox deyilmişdir. Lakin nə üçünsə sağlam ruhun da öz növbəsində bədən sağlamlığı üçün şərt olduğu yaddan çıxarılır. Halbuki, bu tezis fəlsəfi fikir tarixində daha qədim köklərə malikdir. Platon deyirdi: «Mən belə hesab etmirəm ki, insanın bədəni qaydasında olduqda o öz-özünə könül xoşluğu yaradır; mənəcə əksinə, könül xoşluğu bədənin daha yaxşı vəziyyəti üçün şərtədir». İnsan ruhunun kosmik enerji ilə əlaqəyə girməsi bədəndə rüşeym halında kodlaşdırılmış strukturun realizasiyası üçün əlavə imkanlar açır. Əksinə, mənəvi səbatsızlıq, mənfi emosiyalar bədəni gücsüzləşdirir, özünüqoruma instinktini və immuniteti, kənar təsirlərə müqavimət qüvvəsini aşağı salır. Bəs sağlam ruhu olmayan insan özünü, ailəsini, ən əsası vətəni qoruya bilirmi? – Xeyir. Hər bir tərbiyənin əsasında özünü tərbiyə vardır. Tam sağlam düşüncəli insan vətəni, vətəni qorumağı dərk edə bilər, əks halda bundan söhbət belə gedə bilməz. II Qarabağ müharibəsində əsgərlərimizin güclü fiziki və ruh sağlamlığı olmasaydı heç bir qələbədən söhbət belə gedə bilməzdi. Məktəb vaxtlarında aldıkları vətənpərvərlik tərbiyəsi müharibə zamanı özünü göstərdi. Bu mövzuda müəllim ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində öz çıxışında bu fikirlərə yol verə bilər.

XI sinifdə keçirilən bir mövzuda “Biosferin sərhədləri və orada baş verən dəyişikliklərin qlobal xarakteri”dir. Dərsin motivasiya mərhələsində müəllim Qarabağda ermənilərin yaratdığı ekoloji fəsadlar əks olunmuş şəkillər verə bilər. Torpağımıza verilən zərərlərin bərpası illər alacaq. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə hərəkət edən ağır hərbi texnika, çoxlu miqdarda atılan mərmilər, basdırılmış minalar bu ərazilərin torpaq örtüyünə və bitki aləminə güclü zərər vurub. Baxımsız qalan həmin ərazilərdə təbiətin

Ədəbiyyat:

1. Hacıyeva, H.M. Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın fəal təlim metodları ilə tədrisi metodikası / H.M. Hacıyeva, T.Q. Abdullayeva. – Bakı, -2014.
2. Əliyev, F. Müasir mərhələdə vətənpərvərlik tərbiyəsi” / F. Əliyev. -Bakı, -2012.

qorunması haqqında heç kim fikirləşməyib. Dağ meşələri ucdantutma qırılaraq qonşu ölkələrə daşınıb, nadir bitki və heyvanların kökü kəsilib. İşğaldan azad olunmuş ərazidən başlayan suvarma kanallarının vaxtilə qarşısının kəsilməsi Azərbaycanın dağətəyi rayonlarının kənd təsərrüfatına ağır zərbə vurub. Deyilənlərdən aydın olur ki, işğaldan insanlarla yanaşı Azərbaycan təbiəti də böyük zərər çəkir. İndi isə bunun bərpası üzrə ciddi işlər aparılır. Şagirdlərə bunlar sual-cavab əsasında ətraflı izah olunur. Vətəni qorumağın bir yolu da onun təbiətini qorumaqdır. Bu tərbiyə şagirdlərə hər dərs zamanı aşılmalıdır.

Məktəblərdə uşaqlara vətənpərvərlik duyğusunu aşılamaq üçün fənn seçimi edilməməlidir. Hər fənnin öz funksiyası, öz vəzifəsi var. Biologiyada o fənlərdən biridir. Mən düşünürəm ki, fənnindən asılı olmayaraq hər bir müəllim şagirdlərə vətənpərvərlik duyğusunu öyrətməyi bacarmalıdır. Çünki müəllim məktəbdə ilk növbədə şəxsiyyət yetişdirir və çalışmalıdır ki, həmin şəxsiyyət də vətəninə, millətində layiq bir tərzdə yetişsin. Biologiya kitablarında Qarabağ aktı da yer alır: "Bu yolla biz uşaqlara Qarabağı tanıdırıq, onun başına gətirilən faciələri, aldığımız qələbəni öyrədirik. Dərs zamanı proqrama uyğun olaraq, məlumat verildikən vətənpərvərlik tərbiyəsinə də toxunulmalıdır. Bu da bir növ şagirdlərdə vətənə olan sevgi hissini, milli ruhu oyadır. Çünki bir insan öz ölkəsi, vətəni haqqında nə qədər çox məlumatlı olarsa, torpağını da bir o qədər çox sevir. Onun milli sərvətlərinə, milli dəyərlərinə qırılmaz iplərlə bağlanır. Və onu qorumağı özünə borc hesab edir.

Problemin aktuallığı. Biologiyanın tədrisi prosesində şagirdlərə vətənpərvərlik tərbiyəsinin aşılınmasını ön plana çıxarmaq və tətbiq etmək.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Biologiyanın tədrisi prosesində şagirdlərə vətənpərvərlik tərbiyəsinin aşılınmasının təhlilini mənimsəmək, səmərəli və keyfiyyətli reallaşdırmaq.

E-mail:terane.savalan.15@gmail.com

Rəyçilər: *biol.ü.elm.dok., prof. R.L. Sultanov,*
ped.ü.fəls.dok. K.F. Mahmudova

Redaksiyaya daxil olub: 09.06.2021